

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 11 (Haziran/June 2023), s. 407-420.
Geliş Tarihi-Received: 07.04.2023
Kabul Tarihi-Accepted: 17.05.2023
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1278855

Stith Thompson'un Motif-Index of Folk Literature Adlı Eserine Göre Gümüşhane Masallarında İmtihan Motifi

The Test Motif in Gümüşhane Tales According to Stith Thompson's Motif-Index of Folk Literature

Fatma YILDIRMIŞ*

Öz

Masallar, halk kültürü ve edebiyatı içinde değerler eğitimi, ana dil öğretimi, gelenek aktarımı, eğlenme ve eğlendirme gibi birçok işlevi olan türlerden biridir. Geçmişten günümüze, yerelin evrensele taşındığı halk edebiyatı ürünlerinden olması itibarıyla sözlü gelenek içinde yer alan masallar, evrensel motiflere sahip olmasına rağmen bağlamı içinde olduğu kültürün izlerini taşır. Edebi bir metin oluşmasını sağlayan önemli küçük parçalar olan motifler, bazen tek başına bazen de birkaçının bir araya gelmesiyle bir masalda çatıyı oluşturur. Masallarda çatıyı oluşturan ana motiflerden biri de imtihan motifidir. İmtihan motifine bilhassa karmaşık bir yapıdaki peş peşe olayların bulunduğu masalarda sıklıkla karşılaşılar. Motif üzerine Stith Thompson, 6 ciltlik *Motif Index of Folk-Literature* isimli, kapsamlı bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada esas alınacak imtihan motifi bu eserin H maddesinde yer alır. Yedi ana başlığı olan bu maddenin çok sayıda alt başlıkları vardır. Bu motifin, Türk halk masallarında çeşitli alt dallarıyla birlikte işlendiği görülmektedir. Bu çalışmada örneklem olarak Gümüşhane masalları seçilmiştir. İncelenen yaklaşık yüz otuz tane Gümüşhane masalında imtihan motifinin bütün alt birimlerinin örneği görülmesi bunu ispatlar niteliktedir. Yapılan bu araştırma nitel araştırma özelliği taşımaktadır. Araştırmanın verileri nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılarak toplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Masal, imtihan, motif, Gümüşhane, Motif indeks.

Abstract

Tales are one of the genres that have many functions such as values education, mother tongue teaching, tradition transfer, and entertainment in folk culture and literature. Tales, which are carried through the oral tradition since they are one of the products of folk literature in which the local has moved to the universal from the past to the present, carry the traces of the culture in which they are in context, although they have universal motifs. Motifs, which are important small pieces that enable the formation of a literary text, sometimes alone and sometimes a few together, form the roof in a tale. One of the main motifs that make up the roof in tales is the test motif. Test motifs are frequently encountered especially in tales with successive events in a complex structure. Stith Thompson has conducted a comprehensive study on motif titled *Motif Index of Folk-Literature* in 6 volumes. The test motif to be taken as a basis in this study is included in Article H of this work. This article, which has seven main headings, has a large number of subheadings. It is seen that this motif is handled together

* Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gümüşhane/Türkiye, e-posta: fatma.hamzaoglu@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2913-5489.

with various sub-types in Turkish tales. In this study, Gümüşhane tales were selected as the sample. The examples of all sub-types of the test motif in approximately one hundred and thirty Gümüşhane tales examined support this assumption. This research has the characteristics of qualitative research. The data of the research were collected using the document analysis method, one of the qualitative research methods.

Keywords: Tale, Test, Motif, Gümüşhane, Motif Index.

Giriş

Tarihin en eski çağlarından beri sözlü kültür geleneği içerisinde günümüze kadar gelen masallar hakkında pek çok çalışma yapılmış, tanımlar ortaya konmuştur. Pertev Naili Boratav masalı, "Nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlarından ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçekle ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak gayesi olmayan kısa bir anlatı" (1978, s. 80) şeklinde tanımlanmıştır. Umay Günay'a göre ise masal, "Asırların birikmiş irfanını ve belirli bir hayat düzenini yaşamak zorunda olduklarımızla yaşamak istediklerimizi bir arada kendisine has bir atmosfer ve üslupla kendi mantık silsilesi içinde geleneksel motiflerle anlatan türdür." (1992, s. 321). Masallar, zevk için ve hoş vakit geçirmek için anlatılır. Birçok masal iyi sonla biter, yani iyiler zafere ulaşır ve kötüler cezalandırılır. Öğüt veren masallar, iyi ahlaka ve doğruluğa yöneltir (Sakaoğlu, 2002, s. 11). Türk halk masallarıyla ilgili ilk çalışmaları batılı araştırmacılar yapmıştır. İlk kez Radloff 1866-1907 yıllarında bu çalışmaları Asya Türkleri arasında yapmıştır (Seyidoğlu, 1975, s. 6).

Motifler, en küçük sabit parçalar ve anlatıları oluşturan detaylar olarak bazen belirli bir karakter tipi üzerinde bazen de bir harekette veya hareketin başka durumları üzerinde odaklanabilirler (Linda, 2006, s. 212). Metin Ekici motif tanımını verirken Stith Thompson'un tariflediği şekle atfederek motifin, bir masaldaki en küçük unsur olup, bu unsurun motif olabilmesi için görülmemiş ve çarpıcı bir özelliğe sahip olması gerektiğini ifade ettikten sonra bir masalda her şeyin motif olarak değerlendirilemeyeceğini söyler (Ekici, 2007, s. 112). Ali Berat Alptekin motifin en küçük unsur olduğunu vurgularken halk nesrinde bir unsurun motif olabilmesi için kahramanda, zamanda, mekânda, olayda bir olağanüstülüğünün olmasına dikkat çeker (2005, s. 289).

Masal motifleri geleneksel masalarda yer alan basit kavramlardan oluşur. Bunlar periler, cadılar, ejderhalar, canavarlar, zalim üvey anne, konuşan hayvanlar veya benzeri olağandışı varlıklar olabilir. Olağanüstü dünyalardan veya sihrin her zaman güçlü olduğu topraklardan, her türlü sihirli cisimlerden ve sıra dışı fiziksel olaylardan oluşabilir. Bir motif kısa, hafif ve basit bir hikâyeye, dinleyici kitlesine hitap etmek için yeterince dikkat çekici veya eğlenceli olabilir (Ewig, 2005, s. 379).

Stith Thompson motif üzerine 6 ciltlik *Motif Index of Folk-Literature* isimli kapsamlı bir çalışma yapmıştır. Her ne kadar bütün dünya masallarının özelliklerini içermese de halkbilimi alanı için çok önemli bir kaynaktır. Masal alanında çalışacak araştırmacıların başvuracağı en değerli kaynaklardan biridir (Dundes, 1999, s. 131). Bu eserde motiflerin (mitolojik, hayvan, büyü, tabu, aldatmalar... gibi) birçok türü vardır. İmtihan motifi söz konusu bu çalışmanın da temelini teşkil eder. İmtihan, *Türkçe Sözlük*'te sinav; direnme, dayanışma, güç gerektiren, sonuçta bir deney kazandıran zor durum (2005, s. 1078) olarak tanımlanmıştır. Bu makalenin konusunu oluşturan masalların içinde yer alan imtihanlar, daha çok karmaşık bir yapıda ve zincirleme bir şekilde ilerleyen motiflerden biridir. Masalarda imtihanla karşılaşma şekli ise kahramanların birçok olay yaşayıp, çeşitli engellerle karşılaşması ve birçok mücadele içerisine girmesiyle olur. İyiyle kötü arasındaki çatışmanın mutlu sonla bitmesi için masal kahramanlarının aklını, bedenini, gücünü kullanarak sabır, azim, dürüstlük, çalışkanlık gibi iyi özelliklerini göstererek

sınavları geçmesi gerekir. Bu nedenle Türk masallarında imtihan motiflerine çok sık rastlanmaktadır (Özcan ve Erdik, 2021, s. 287).

Stith Thompson, imtihan motifini “H” maddesinde “İmtihanlar” adı altında ele almıştır. İmtihan motifleri yedi ana başlık halinde verilmiştir. Birinci madde “H0-H199 Kimlik İmtihanları”, ikinci madde “H200-H299 Doğruluk İmtihanları”, üçüncü madde “H300-H499 Evlenme İmtihanları”, dördüncü madde “H500-H899 Zekâ İmtihanları”, beşinci madde “H900-H1199 Üstün Yetenek İmtihanları: Vazife”, altıncı madde “H1200-H1399 Üstün Yetenek İmtihanları: Araştırmalar”, yedinci madde “H1400-H1599 Diğer İmtihanlar”dır. Bu ana başlıklar birçok alt başlığı içermektedir (Thompson, 1955-1958, s. 1330-1334).

Bu makalede Gümüşhane’de derlenen masallar içerisinde tespit edilen imtihan motifleri, Stith Thompson’un *Motif Index of Folk-Literature* çalışması referans alınarak incelenmiştir. Sahada derlenen masallar derli toplu olarak edinebilen üç eserde toplanmıştır. Bu eserler; Saim Sakaoğlu’nun “Gümüşhane ve Bayburt Masalları”, Saim Sakaoğlu’nun “Gümüşhane Masalları” ve komisyon kitabı olan “Gümüşhane Halk Kültürü 3” adlı eserlerdir. Bu bağlamda Gümüşhane masallarında imtihan motifi, “Kimlik-Tanıma İmtihanları, Doğruluk İmtihanları, Evlilik İmtihanları, Zekâ İmtihanları, Üstün Yetenek İmtihanları: Vazife, Üstün Yetenek İmtihanları: Araştırmalar ve Diğer İmtihanlar” başlıkları altında incelenmiştir.

1. Kimlik - Tanıma İmtihanları

Birinci Madde “H0-H199 Kimlik İmtihanları”dır. Bu maddenin altında “H0 Kimlik İmtihanları, H10 Genel Bilgiye Göre Tanıma, H20 Benzeterek Tanıma, H30 Kişisel Özelliklere Göre Tanıma, H50 Fiziki Özelliklerden veya Vücut İşaretlerinden Tanıma, H80 İşaretle Tanıma, H90 Süs Eşyası ile Tanıma, H100 Bölünmüş İşaret Parçalarını Birleştirerek Tanıma, H110 Kumaş veya Giysiden Tanıma, H120 İşarettan Tanıma, H150 Tanımanın Şartları” şeklinde başlıklar vardır. Tanıma imtihanları birçok masal türünde karşımıza çıkabilir. Gümüşhane masallarındaki örnekleri ise şöyledir:

“Gençlikte Mi Kocalıkta Mı” (Sakaoğlu, 1973, s. 429-433) adlı masalda kimlik imtihanlarından ‘genel bilgiye göre tanıma’ başlığı altında birbirinden ayrı düşmüş iki kardeşin birbirini hayat hikâyelerini anlatarak tanıdıkları görülmektedir.

“Yazılan Yazı Bozulmaz” (Ülker vd., 2011, s. 85-86) adlı masalda kimlik imtihanlarından ‘fiziki özelliklerden veya vücut işaretlerinden tanıma’ alt başlığı görülmektedir. Masalda padişah oğlu, karşılaştığı hocalardan evleneceği kızın daha yeni doğmuş bir kız olduğunu öğrenince bunu bozmak için hocaların bahsettiği kızı bulur ve bir fırsat yakalayarak kızı beşiğinde bıçakla öldürmeye kalkar. Öldüğünü zannettiği kız, büyüdükten sonra ailesiyle birlikte oğlanın olduğu şehre taşınırlar. Bu süre zarfında kimseyle evlenemeyen padişah oğlu, kızı görünce aşık olur ve onunla evlenir. Evlendiği gece karısının vücudundaki izleri görünce şaşırır ve sebebini sorar. Karısının anlattıklarından o kızın kendisinin yaraladığı bebek olduğunu anlar ve onu tanır. Kimlik imtihanlarından ‘fiziki özelliklerden veya vücut işaretlerinden tanıma’ maddesi “Muradına Nail Olmayan Dilber” (Ülker vd., 2011, s. 137-140) adlı masalda da görülmektedir. Padişahın oğlu sevdiği kızı, gülünce yüzünde güller açmasından, ağlayınca gözlerinden mercan dökülmesinden tanır.

“Ne İdim, Ne Oldum, Ne Olacağım” (Ülker vd., 2011, s. 91-92) adlı masalda padişahın kızı vezirle dolaşırken vezir, kızıdan yakınlık ister fakat kız karşılık vermez ve oradan kaçarak bir çobanla evlenir. Üç çocuğunun adını “Ne İdim, Ne Oldum, Ne Olacağım” koyar. Kızını bir türlü bulamayıp ondan ümidi kesen padişah, veziriyle

dolaşırken bilmeden kızının evine misafir olur. Babasını gören kız kendini göstermeden baba evindeki yaşam şeklini onlara sergiler. Aradaki benzerliğin farkına varan padişah, bu durumdan şüphelenir. Masalın sonunda evin hanımını yanına çağırır ve durum açıklığa kavuşur. Bu masaldaki tanıma 'benzeterek tanıma' maddesine uygundur. "Padişahın Rüyası" (Sakaoğlu, 2002, s. 336) adlı masalda 'işaretle tanıma' alt başlığı altından padişah kızıyla evleneceğini gördüğü çobanın oğlunu rüya yoluyla tanır. "Kuşdili Bilen Şehzade" (Sakaoğlu, 1973, s. 574-577) adlı masalda padişah, yıllar sonra karşılaştığı oğlunu başına gelenleri anlatmasıyla tanır.

"Padişahın Üç Oğlu" (Ülker vd., 2011, s. 226-227) adlı masalda kız, evleneceği erkeği tanıma imtihanının alt başlıkları olan 'süs eşyası ile tanıma', 'kumaş veya elbiseden tanıma' maddesiyle tanımıştır. Savaş meydanında kız, sevdiğini daha önce verdiği yüzükten sonrasında oğlanın parmağı kesildiği için parmağına sardığı eteğinin parçasından tanır. Bir diğer 'süs eşyası ile tanıma', 'kumaş veya elbiseden tanıma' örneği "Çadırdaki Şehzadeler" (Ülker vd., 2011, s. 258-261) adlı masalda görülmektedir. Şehzade sevip de ayrılmak zorunda kaldığı kızı parmağına taktığı yüzükten ve kestiği parmağına sardığı mendilden tanır. Benzer bir olay örgüsü olan "Yüzük" (Ülker vd., 2011, s. 337-339) masalında da padişahın oğlu ayrı düştüğü karısını kendisine gönderdiği yüzükten tanır. 'Süs eşyası ile tanıma' motifiyle "Hayat Otu" (Sakaoğlu, 2002, s. 429-436) adlı masalda da karşılaşılmaktadır. Padişahın kızı kendini devin elinden kurtaran delikanlının hayvanlarına kendi incilerini takar. Delikanlıdan ayrı düşen kız, onu hayvanlarına taktığı süs eşyalarından tanır.

2. Doğruluk İmtihanları

İmtihan motiflerinin ikinci maddesi "H200-H299 Doğruluk İmtihanları"dır. Alt başlıkları, "H210 Suçluluk veya Masumiyet, H220 Çetin Sınavlar, H240 Doğrulukla İlgili Diğer İmtihanlar" olarak belirlenmiştir. Masallardaki doğruluk imtihanlarında kahramanın masum olduğunu, suçlu olmadığını gösterebilmesi için birtakım sınavlardan geçmesi gerekir. Kahramanın engelleri aşarak masumiyetini göstermek için ateşin içinden veya üstünden geçebilmesi, kutsallığını yanan evde hayatta kalarak ispatlaması veya yüzme yeteneği ile suçluluk veya masumiyet imtihanlarını hakkıyla vermesi beklenir. Bu motiflerin Gümüşhane masallarında işleniş şekilleri ise şöyledir:

'Doğruluk İmtihanının' şekillendirdiği "İyilik Yapan Balık ve Balıkçı Çocuğu" (Ülker vd., 2011, s. 47-49) adlı masalda oğlan babasının tuttuğu balığa kıyamayıp suya attığı için masumiyet imtihanını geçer ve o balık onun yedi deve yüklü altınla padişahın kızını almasına vesile olur. Bir diğer 'doğruluk imtihanı' "Namert ile Cömert" (Ülker vd., 2011, s. 50-51) adlı masalda görülmektedir. Masalda, Namert ile Cömert gurbete çıkan iki arkadaştır. Namert, kendi yiyeceklerini Cömert'e vermediği için yollarını ayırırlar. Bunun sonunda Cömert'in yolu ayı, kurt ve tilkinin yaşadığı bir yere düşer. Hayvanları gizlice dinleyen Cömert, padişahın kızının hastalığının şifasını, saklı altın ve paraların yerini öğrenir ve gidip onlara sahip olur. Zenginleşen Cömert, Namert ile karşılaşınca başından geçenleri anlatır. Kolay yoldan zengin olmayı umut eden Namert, gizlice bu hayvanları dinlemeye gider ve onların başka gizli hazinelerini öğrenmek ister. Fakat işler istediği gibi gitmez ve hayvanlar onu fark eder ve Namert'e ceza verirler.

Karşılaşılan imtihanların kolaylaşmasını veya mutlu sonla bitmesini sağlayan doğru ve dürüst bir karaktere sahip olmanın getirisinin işlendiği masallarda kahraman sadece olması gerektiği ve içinden geldiği gibi davranır. "Muradına Nail Olmayan Dilber" (Ülker vd., 2011, s. 137-140) adlı 'suçluluk ve masumiyet' alt başlığındaki masalda padişahın oğluyla evlenecek dünya güzeli olan kızı, teyzesi kıskanır ve bir hileyle ona zarar vererek yerine kendi kızını geçirir. Masalın sonunda kötülük yapan teyze ve kızı

ölümle cezalandırılırken iyi kalpli mağdur olan kız sevdiğiyle mutlu olur. Benzer bir konusu olan “Bir Göze Bir Gül” (Ülker vd., 2011, s. 191-192) ve “Fatma Tandırda” (Ülker vd., 2011, s. 284-289) adlı masalarda da ‘suçluluk ve masumiyet’ imtihanı görülür. Buradaki suçlu üvey annedir ve sonunda cezalandırılır. Masum olan Fatma üvey annesinin önce eziyetlerine maruz kalır sonra da sonra kocasından ayırarak yerine kendi kızını koyar. Fakat masalın sonunda kocası gerçek karısını bulur ve üvey anne ile kızını cezalandırır.

“Dile Dileğini, Vereyim Muradını” (Ülker vd., 2011, s. 194-195) adlı masalda ‘suçluluk ve masumiyet’, ‘doğrulukla ilgili diğer imtihanlar’ alt başlıkları görülmektedir. Masalda en küçük erkek kardeş, abilerinin gerçekleştiremediği babasının vasiyetini yerine getirir. Bu nedenle de sakallı bir dede ona yardım eder. Sonrasında sakallı dede bu üç kardeşe dilediklerini verir. En küçük kardeş namuslu bir eş, diğer ikisi ise zenginlik ister. Masalın sonunda zenginleşen abileri, onlar için mal mülk isteyen en küçük kardeşlerine yardım etmedikleri için imtihanı kaybederler. Namuslu kızla evlenen fakir delikanlı da doğruluktan ayrılmadığı için zenginlikle mükâfatlandırılır. Aynı alt başlık altında değerlendirebileceğimiz “Hızır” (Ülker vd., 2011, s. 343-345) masalında gurbete çalışmaya giden üç iki kardeş Hızır’la karşılaşır. İki büyük kardeş Hızır’dan mal mülk ister. En küçüğü helal süt emmiş kız ister. Üçüne de her istediğini veren Hızır yıllar sonra her birini ziyaret eder. Mal mülk verdiği kardeşler fakir kılığındaki Hızır’a yardım etmediği için bütün varlıklarından olurken en küçüğün karısının misafirperverliği karşısında Hızır onları zengin yapar. Böylelikle doğruluğun kazandığı bir sınavı en küçük kardeş ve karısı geçmiş olur. Benzer bir konunun anlatıldığı “Üç Evlat” (Ülker vd., 2011, s. 369) masalında da en küçük kardeş doğruluk imtihanını kazanır. Bu imtihanın son örneği de “Guduk Ağzındaki Balık”tır (Ülker vd., 2011, s. 335-336). Biri zengin biri fakir iki kız kardeşin başından geçenlerin anlatıldığı masalda fakir kadının iyi bir karaktere sahip olması onun zenginleşmesini sağlarken zengin olan kadın hem kardeşine yaptığı zulmün hem de karakterinin neticesi olarak cezalandırılır ve canından olur.

3. Evlilik İmtihanları

Stith Thompson’un Motif Index of Folk-Literature çalışmasındaki üçüncü ana başlık “H300-H499 Evlilik İmtihanları”dır. “H310 Erkekler İçin Evlilik İmtihanları, H360 Gelinlik İmtihanları, H400 İffet İmtihanları, H410 Sihirli Nesnelere veya Çetin Sınavlarla İffet İmtihanları, H430 İffet Göstergeleri, H440 Diğer İffet Belirtileri, H460 Eşlik İmtihanları, H480 Babalık İmtihanları, H490 Diğer Evlilik İmtihanları” alt başlıklardır.

Evlilik motifinin işlendiği masalarda genellikle kız veya kızın babası tarafından evliliği engellemek için erkekler aşılması zor imtihanlara tabi tutulur. Motifin başka bir içeriğinde kahramanın imtihanı olağanüstü olan karısının kocası olmaktır. Bazen gelinler bir ziyafette, bir düğünde seçilebilir. Ya da kadınlar namusları ile imtihan edilebilirler. Eğer bir kadına birileri göz dikmişse bu durumdan kurtulmak isteyen kadının mücadelelerinin anlatıldığı masallar sıklıkla karşılaşılır. Bilhassa bu motifin işlendiği masalarda kadınlar karşılık vermedikleri erkekler tarafından iftiraya uğrarlar. Bunun örneği “Helvacı Güzeli” (Ülker vd., 2011, s. 141-145) adlı masalda görülmektedir. Hacca giden babanın kızını emanet ettiği imam, kızdaki yakınlık ister fakat karşılık bulamayınca ona iftira atar. Abisinin yardımıyla canını kurtaran kız, uzak bir memleketin padişahının oğluyla evlenir. Kız, üç çocuğuyla babasının memleketine giderken yolda kocasının vezirinin taciziyle üç çocuğunu kaybeder. Canını kurtaran kız, yaşadığı zorluklardan sonra kocasının, vezirinin, babasının ve imamın bir arada olduğu bir mecliste kimliğini açık ederek bütün hikâyeyi anlatır. Masalın sonunda kötüler cezalandırılır. Bu motife diğer bir örnek “Gül ile Sinaver” (Ülker vd., 2011, s. 146-153) adlı masaldır. Sinaver, dul kalan babasını evlendirmek istediği kadının iftirasına uğrar ve başka bir memleket gitmek

zorunda kalır. Yaşadığı birçok macera ve sıkıntıdan sonra Gül ile Sinaver, kötülere cezalandırarak kendileri mutlu olmuşlardır. "Konuşan Bebek" (Ülker vd., 2011, s. 64-66) masalında da bu imtihanla karşılaşılır. Padişah, oğlunun karısına göz diker ve onu çeşitli zorluklara tabi tutar. Oğlanın karısı peri kızı olduğundan kocasına verdiği akıl ve yardımlarla oğlanın babasına galip gelinir. Buradaki mücadeleyi diğerlerinin aksine kadın yerine kocası verir. "Asker Karısına İftira" (Sakaoğlu, 2002, s. 463-467) masalında sırasıyla kadının kocasının kardeşi, kadına sahip çıkan bezirgânın hizmetkârı, kadının borcunu ödeyerek azat ettiği adam ve kadının köle olarak satıldığı geminin kaptanı kadının namusuna göz diker. Namusuna düşkün kadın, her birinden bir şekilde kurtulmasını bilir ve kocasının önünde her birinin suçlarını itiraf etmesini sağlar. "Cinpulat" (Ülker vd., 2011, s. 124-127) adlı masalda evlilik imtihanlarından 'erkekler için evlilik imtihanları' alt maddesi görülmektedir. Cinpulat sihirleri olan bir devdir. Bir ülkenin padişahının kırk oğlundan en küçüğünü yakalar ve onu kendisine bir adada yaşayan kızı getirmesi için zorlar. Padişah oğlu, yolda karşılaştığı bir hocanın yardımıyla Cinpulat'ı nasıl alt edeceğini öğrenir ve Cinpulat için getirdiği kızla, zekâsı sayesinde imtihanlardan geçerek kendisi evlenir. "Safoglan" (Ülker vd., 2011, s. 198-200) adlı masalda 'Erkekler için evlilik imtihanları' başlığı altında yoksul birinin birilerinin yardımıyla padişahın kızıyla evliliğini anlatır.

'Sihirli nesnelere veya çetin imtihanlar' motifiyle kahraman sihirli nesnelere bulmak için zorlanır ya da onları getirebilmek için zor şartlara katlanır. Bunun örneklerinde özellikle kızın çetin imtihanlardan sonra erkek cinsiyetine girdiği görülmektedir. "Askere Giden Kız" (Ülker vd., 2011, s. 59-63) adlı masalda erkek kılığına giren kız, babası yerine askere gider. Askerde gösterdiği üstün başarılar sonunda padişahın kızıyla evlenir. Fakat kendisi de kız olduğu için padişahın kızına yaklaşamaz ve kızı istemeden zarar verir. Padişah da onu önce Leyli Kısrağının muskalarını getirmeye sonra da cinlilerin al öküzünün pınarından su getirmeye gönderir. Oradaki zorlukları geçen kız cinler tarafından kargışlanır ve on beş yaşında bir delikanlı olur. "Ağlayan Narla Gülen Ayva" (Ülker vd., 2011, s. 67-72) adlı masalda aynı imtihan görülmektedir. Bütün çocukları kız olduğu için son doğan çocuk da kız olursa padişah, karısını ve kızını cellatlara teslim edeceğini söyler. Bu nedenle kadın, ebe kadının yardımıyla da doğan bebeğin erkek olduğu yalanını söyler. Masalın sonunda bu yalandan dolayı padişah, onu cellatlara göndermek istese de sonradan erkek olan kız, buna engel olur. Yine bu masalda annesinin oğlan olarak söylediği kızı on iki yaşına geldiğinde sünnet merasiminden kaçarak aşçıbaşının hizmetçisi olarak girdiği sarayın padişahının canını kurtarınca ödül olarak kendisi kız olmasına rağmen padişahın kızıyla evlenmek ister. Fakat kız peri padişahının oğluna gönlünü kaptırmıştır. Padişah kızı evlenmemek için devlerin şimşir tarağını, devlerin kilimini, ağlayan narla gülen ayva ağaçlarının meyvelerini ister. Erkek zannedilen kız, devlerin kilimini alırken "kız isen erkek, erkek isen kız olası." şeklinde kargışlanır ve erkek olur. Sonrasında padişahın kızıyla evlenerek başından geçenleri babasına anlatır, mutlu olurlar. "Hain Sihirbaz" (Ülker vd., 2011, s. 196-197) adlı masalda evlilik imtihanlarından 'sihirli nesnelere veya çetin sınavlarla iffet imtihanları' alt başlığının işlendiği görülür. Oğlan sihirbaz babasının güzel bir prensesi çirkin hale getirdiği büyüü çözmek için zorluklara katlanır. Sonunda oğlan, büyüü bozmayı başarır ve mutlu olurlar.

'Eşlik İmtihanları' içerisinde kadının eşinin sırrını tutma yeteneği test edilmiştir. Eğer kadın bu testi geçemez ve eşinin sırrını birilerine söylerse her ikisi de çeşitli sıkıntılar yaşar. Sonunda kadın imtihanı geçmek için bazı badireler atlatır ve eşine kavuşur. Bu motifin işlendiği masalarda erkek kahramanlar genellikle ya bir hayvan kılığındadır ya da başka bir varlık görünümündedir. Bu erkek kahramanlar sadece eşinin yanında normal bir insana dönüşürler. Bu durumun ortaya çıkması için eşinin bu sırrı kimseye

anlatmaması gerekmektedir. Bu motifle ilgili ilk örnek “Sır Saklamayan Padişah Kızı” (Ülker vd., 2011, s. 73-78) adlı masaldır. Masalda yılanla evlilik yapan bir padişah kızının hikâyesi anlatılır. Yılan kılığında bir dev oğlu olan erkek evlendiği kızla birlikte olmak için mücadele verirken kocasının sırrını saklayamayan kızın tekrar kocasına ulaşmak ve onunla mutlu olmak için verdiği imtihanlar bu madde içinde değerlendirilir. Aynı adı taşıyan başka bir masalda oğlan bu kez tavşan kılığındadır. Benzer imtihanlardan sonra mutlu sona ulaşılır. “Köpekle Evlenen Kız” (Ülker vd., 2011, s. 79-82) masalında da benzer bir durumla karşılaşmaktadır. Köpekle evlendiğini bilmeyen kız, kocasının sırrını öğrenince ondan ayrılmak zorunda kalır. Çeşitli imtihanlardan geçer ve kocasına kavuşur. “Yusuf’um” (Ülker vd., 2011, s. 228-230) adlı masalda da köpekle evlenen kız, sırrını başkalarına söylemesi üzerine kocasından ayrılır. Çeşitli imtihanlara girer ve kocasına kavuşur. “Sır Tutmaz Padişah Kızı” (Ülker vd., 2011, s. 303-306) masalında da benzer bir durumla karşılaşmaktadır. Köpek kılığındaki periyle evlenen kız, dayanamayıp kardeşlerine gerçekleri anlatınca oğlan beddua eder ve oradan ayrılır. Kız, kocasının bedduası doğrultusunda maceralar yaşayarak kocasını bulur.

“Sadık Kadının İhaneti” (Ülker vd., 2011, s. 165-167) adlı masalda ‘namus imtihanıyla’ karşılaşmaktadır. Kocasını çok sevdiği düşünülen kadını, vezir padişahla evlenmek üzere kandırır ve kocasını öldürmesine neden olur. Bu durumdan dolayı kadınların sadakatinden şüpheye düşen padişah, bütün kadınları öldürtmeye başlar. Bu durumu sevdiğini öldürdüğü için devi öldüren bir kadının hikâyesi tersine çevirir. Benzer bir konunun işlendiği “Kadınların İhaneti” (Sakaoğlu, 2002, s. 485-487) adlı masalda padişahın ve kırk vezirinin eşleri her gece onları haramilerle aldattığını öğrenince bu padişah da bütün kadınları öldürtmeye karar verir. “Yemen Padişahının Oğlu” (Sakaoğlu, 1973, s. 599-601) masalında da padişahın karısının sadakatsizliğiyle karşılaşılır.

“Yılan Padişahının Mührü” (Ülker vd., 2011, s. 275-276) masalı evlilik imtihanlarından ‘namus imtihanları’na örnek olabilecek türdendir. Yılan padişahının mührüyle zenginlik kazanan kocasını aldatan kadın, ağzındaki mührü çalarak kocasını bir kuyuya atar. Fakat daha önceden yardım ettiği kedi ve köpek sayesinde kurtulan koca, karısına ve oynaşına gereken cezayı verir. “Kör Ece” (Ülker vd., 2011, s. 349-351) masalında kocasını aldatan bir kadının aldattığı adam olan köyün muhtarıyla ölümle biten sonu anlatılıyor. İffetsiz kadının ve erkeğin hazin sonu iffet imtihanına örnek olarak gösterilebilir. İffetle ilgili imtihanın işlendiği “Cevahir Molla” (Ülker vd., 2011, s. 362-365) adlı masalda diğer namusla ilgili olumsuz masal örneklerine karşın kocası askere giden kızın, kendisine göz diken bir kuyumcunun teklifini kabul etmeyerek iffetini nasıl koruduğu işlenmiştir. “Padişahın Rüyası” (Sakaoğlu, 2002, s. 336) adlı masalda padişahın kızı evlenmek istediği çobanın oğlunu zekâsıyla zor durumdan kurtarır ve onunla evlenmeyi başarır.

4. Zekâ İmtihanları

Stith Thompson’un Motif Index of Folk-Literature çalışmasındaki dördüncü madde “H500-H899 Zekâ İmtihanları”dır. “H500 Zekâ ve Yetenek İmtihanları, H510 Tahmin İmtihanları, H540 Bilmecelerin Sorulması, H570 Bilmeceleri Çözmenin Yolları, H580 Gizemli İfadeler, H600 Sembolik Yorumlar, H620 Çözilemeyen Problem: Masalın Şaşırtıcı Sonu, H630 Üstünlük İlgili Bilmeceler, H660 Karşılaştırma Bilmeceleri, H680 Mesafe Bilmeceleri, H690 Miktar ve Ağırlık Bilmeceleri, H700 Sayı Bilmeceleri, H710 Değer Bilmeceleri, H720 Mecazi Bilmeceler, H770 Açıklama Bilmeceleri, H790 Olağanüstü Koşullara Dayalı Bilmeceler, H810 Kutsal Kitaplar ve Efsaneler Üzerine Düzenlenen Bilmeceler, H840 Diğer Bilmeceler” zekâ imtihanlarının alt başlıklarıdır. Bu imtihanın alt başlıklarından ‘zekâ ve yetenek imtihanları’ ile ‘bilmecelerin sorulması’ maddeleri

ağırlıklı işlenmiştir. Gümüşhane masallarında bu motif aşağıda belirtildiği üzere incelenmiştir:

Gümüşhane masallarında 'zekâ ve yetenek imtihanının' birçok masalda işlendiği görülmektedir. Peri Padişahının Kızı, Tilkinin Şahitliği, Tuz Kadar Sevgi, Talih Kuşu, Haramibaşı Ahmet, Devleri Korkutan Bilal Ağa, Macun, Mezarda Helva Pişiren Keloğlan, Kör Ece, Keloğlan, Köseoğlu'nun Değirmencisi, Cevahir Molla, Rus Kralını Çalan Hırsız adlı masallar bu alt başlıkta değerlendirilebilir. Bu masalarda kahraman, zekâsı ve yeteneği sayesinde yaşadığı zor durumdan kurtulur. "Peri Padişahının Kızı" (Ülker vd., 2011, s. 24-28) adlı masalda padişahın küçük oğlu devin elinden sevdiği kızı kurtarmak için cansız devi öldürmek ister. Peri padişahının kızı cansız devin canının nerede olduğunu bulmak için devin ağzını arar. Fakat dev kıza yanlış bilgiler vererek onu oylar. Padişahın oğlu bu hilelere kanmaz ve devin canını bulmak için yola çıkar. Öğrendiklerini uygulayan oğlan zekâsıyla devi öldürmeyi başarır. "Tilkinin Şahitliği" (Ülker vd., 2011, s. 43-44) adlı masalda ihtiyar bir eşekle bir koyun ve uyuz bir köpek sürüye yetişemedikleri için onlardan ayrılırlar ve başka bir yere giderler. Gittikleri yerde iyice semiren eşek şarkı söylemeye başlayınca kurt onların seslerini duyar ve onları yemekle tehdit eder. Koyunun aklına gelen zekice bir sebeple canlarını kurtarırlar. "Tuz Kadar Sevgi" (Ülker vd., 2011, s. 154-164) adlı masalda zekâ imtihanlarından 'zekâ ve yetenek imtihanları' görülmektedir. Padişahın kızı babasına olan sevgisini tuzla karşılaştırır. Babası tarafından cezalandırılan kız zekâsı ve yetenekleri sayesinde imtihanını kendi lehine çevirir. Hem mutlu hem de zengin olur. Masalın sonunda kız, babasına tuzun değerini öğretmiş olur. "Talih Kuşu" (Ülker vd., 2011, s. 231-232) adlı masalda babasını tuz kadar sevdiğini söyleyen bu kez padişahın en küçük oğludur. Oğlan da zekâsı ve kabiliyetleriyle padişah olur ve babasına hazırlattığı tuzsuz yemeklerin marifetiyle tuzun değerini anlatarak imtihanı kazanır.

Zekâsıyla, becerikliliğiyle haramileri alt eden, onların intikamını almak için peşine düşen haramibaşını defalarca kez kandırıp kurtulmayı başaran ve gittiği her yeri güzelleştiren padişah kızının hikâyesinin anlatıldığı "Haramibaşı Ahmet" (Sakaoğlu, 1973, s. 454-460) masalında da 'zekâ ve kabiliyet' imtihanı görülmektedir. "Devleri Korkutan Bilal Ağa" (Sakaoğlu, 1973, s. 467-469) adlı masalda Bilal ağa kendisi korkmasına rağmen zekâsıyla hem devlerin kendisine zarar vermesini engellemiş hem de onların arasına kendini kabul ettirmiştir. Zekânın simgesi olan Keloğlan'a ait bir başka masal da "Macun" dur (Sakaoğlu, 1973, s. 491-493). Bu masalda Keloğlan aklıyla hem bir sır öğrenir hem de bu sırda padişahın kızıyla evlenir. Keloğlan, "Mezarda Helva Pişiren Keloğlan" (Sakaoğlu, 2002, s. 492-495) masalında da zekâ ve yeteneğiyle canını kurtararak üç tane peri kızıyla evlenir.

Zeka ve kabiliyetin işlendiği masalardan biri de "Kör Ece" (Ülker vd., 2011, s. 349-351) masalıdır. Bu masalda üvey anne kocasının evli kızına kendi oynaşına yedirdiği yemekleri gizlemek için iftira atar. Karısının sözlerine kanan adam kızına hesap sormaya gittiğinde iftirayı anlar. Adam, kızının zekâsı sayesinde üvey annenin ne işler çevirdiğini keşfedebilmek için torununu kör gibi göstererek yanında götürür. Gerçekte kör taklidi yaparak her şeyi öğrenen torun ince zekâsıyla üvey annenin köyün muhtarıyla ilişkisi olduğunu anlayınca her ikisinin de sonunu getirecek plan yaparak masalı mutlu sona ulaştırır. "Keloğlan" (Ülker vd., 2011, s. 355-361) masalında ana kahraman olan Keloğlan, masalarda şans ve zekayı gösteren bir tiplemedir. Bu masalda da aklıyla karşılaştığı durumları lehine çevirir. Keloğlan tiplemesine benzer bir konunun anlatıldığı "Köseoğlu'nun Değirmencisi" (Ülker vd., 2011, s. 362-365) adlı masalda bir ağa ölmeden önce çocuklarına bir değirmene gitmemeleri hususunda uyarır. Babasının sözünü dinlemeyerek giden iki oğlan değirmenin sahibi tarafından öldürülür. En küçük oğlan değirmencinin tuzağına düşmez ve zekâsı ve kabiliyeti sayesinde adamın her şeyini alır.

Zekasıyla namusunu kurtaran gelinin hikayesinin anlatıldığı “Cevahir Molla” (Ülker vd., 2011, s. 362-365) adlı masalda kocası askere giden kız, namusuna göz diken bir kuyumcunun tekliflerini kendi lehine çevirerek onu alt etmeyi başarır. Aynı zamanda kocası, onu sadakatsizlikle itham edip evden atar. Kız yine zekâsıyla kocasının yanlışını ona göstererek masalı mutlu sona ulaştırırlar. “Rus Kralını Çalan Hırsız” (Sakaoğlu, 1973, s. 648-653) masalında hırsız, maharetiyle padişahın hazinesini, padişahın kızını ve Rus kralını çalar. Hırsız, zekâsıyla her türlü zor durumdan kurtulur ve padişaha damat olur.

“Feleği Arayan Adam” (Sakaoğlu, 2002, s. 337-339) adlı masalda ‘çözülemez problem: masalın şaşırtıcı sonu’ alt başlığı görülmektedir. Feleği bulmak için yola çıkan adam, onu bulduktan sonra yolda karşılaştığı herkesin sorusunun da cevabını alır ve döner. Dönüş yolunda giderken karşılaştığı herkesin cevabını verir ama onların bahsettiği şeyleri kabul etmez. Bu durum onun aleyhine işler ve ilk karşılaştığı aslan feleğin ona verdiği cevap doğrultusunda adamın başını yer. Masal herkesin bir türlü çözemediği problemi çözmeye çalışan adamın sonuyla biter. Şaşırtıcı son olması da bu nedenledir. “Şansını Açtıran Adam” (Sakaoğlu, 2002, s. 340-342) masalı da bu minvalde bir masaldır. Şansını açtırmak için yola koyulan adam ilk karşılaştığı kurt tarafından parçalanıp yenir.

“Semaver Semavere N’eyledi” (Ülker vd., 2011, s. 270-271) adlı masalda zeka imtihanlarından “bilmece”, ‘bilmece sorulması’, ‘bilmece cevaplandırılması’, ‘mecazi bilmece’ alt başlıklarıyla karşılaşmaktadır. Bir geyiğin ardından giden padişahın altı oğlu bilmece sorulmasını bilemedikleri için canlarından olurlar fakat en küçük oğlan, yolda karşılaştığı yılanın öldürmeye çalıştığı kuş yavrularını kurtarıncaya kuşların annesinin yardımıyla sorulan soruyu bilir ve masal mutlu sonla biter. ‘Mecazi bilmece’ imtihanı “Âlim Köse” (Sakaoğlu, 2002, s. 516) masalında da görülmektedir. Bir âlimin sorduğu soruları bir köse dışında kimse cevaplayamaz. Âlim eliyle bir daire çizer ve elini ortasına koyar. Bunun üzerine köse de dairenin ortasına bir nokta, parmaklarını âlimin elinin üstüne koyar ve böylece cevabı vermiş olur. Padişah köseye bunun anlamını sorar ve şöyle cevap alır: Daire dünyadır. Kösenin koyduğu nokta Kâbe’dir ve dünyanın ortasındadır. Âlimin elinin daire üstünde durması dünyanın üstündeki göğe işaretir. Köse de elini üstüne koyarak beş vakit namaz o göğün direğidir. Padişah, âlimin sorduğu sorulara doğru cevap verdiği için kızını Köseye verir ve onu kendine vezir yapar. Böylece masal mutlu sonla biter.

5. Üstün Yetenek İmtihanları: Vazife

Beşinci ana başlık, “H900-H1199 Üstün Yetenek İmtihanları: Vazife Motifi”dir. “H900 Verilen Vazife, H910 Öneriye Karşılık Yapılması Gereken Vazifelerin Tayini, H920 Vazifeleri Atayanlar, H940 Vazife Tayini-Çeşitli Vazifelerin Yerine Getirilmesi, H960 Kabiliyet ve Akıl Yoluyla Yerine Getirilen Vazifeler, H970 Vazifeyi Gerçekleştirmede Alınan Yardım, H1010 İmkânsız Vazifeler, H1020 Doğa Kanunlarına Aykırı Vazifeler, H1030 Diğer İmkânsız Vazifeler, H1050 Paradoksal Vazifeler, H1090 Mucizevi Hız Gerektiren Vazifeler, H1110 Sıkıcı Vazifeler, H1130 İnsanüstü Vazifeler, H1150 Vazifeler: Çalmak, Ele Geçirmek veya Öldürmek, H1180 Çeşitli Vazifeler” vazife imtihanlarının alt başlıkları olarak belirlenmiştir. Bu motifte bir kişinin hüneri, ona belirli görevler verilerek sınanır. Aşırı derecede zor olan görevler; kıskanç rakiplerin önerisiyle atanan görevler; yaşlı kişinin yardımıyla gerçekleştirilen görev; yüzlerce koyunu teker teker nehir boyunca taşımak; muazzam bir köprü inşa etmek; karada ve denizde köprü kurmak gibi örnekleri vardır.

Bu motifin alt başlıklarından ‘Zorla Verilen Vazife’, ‘Vazifeyi Gerçekleştirmede Alınan Yardım’, ‘Kabiliyet ve Akıl Yoluyla Yerine Getirilen Vazifeler’, ‘İmkânsız Vazifeler’ Gümüşhane masallarında iç içe girmiş durumdadır. Masallarda genel olarak

kahramanı zorlayarak imkânsız bir vazife verilir. Kahraman bu vazifeyi ya birinin yardımını alarak ya da kendi yeteneği ve aklı sayesinde yerine getirir. "Peri Padişahının Kızı" (Ülker vd., 2011, s. 24-28) adlı masalda padişahın en küçük oğlu bir devin eline geçer ve canını kurtarabilmesi için peri padişahının kızını alıp deve getirmekle zorla vazifelendirilir. Küçük oğlan önce yılanların, ejderhaların olduğu bir mağarayı korkmadan geçmelidir. Sonrasında karşısına çıkan ışıklı dünyadaki hilelerin üstesinden gelerek kıza ulaşır "Yedi Devın Bacısı" (Ülker vd., 2011, s. 35-38) adlı masalda Ahmet canını kurtarabilmek için padişahın isteklerini yerine getirmeye çalışır. Önce ejderhanın postunu sonra fildişi ve en sonunda da yedi tane devin bacısını getirmekle imtihan edilir. "Avcı Mehmet" (Ülker vd., 2011, s. 54-58) adlı masalda Mehmet babasının nasihatini dinlemeyerek yapma dediği şeyi yaparak imtihana tabi tutulur. Bu masal Thompson'un hem zorla yerine getirilen vazife hem de yardımla yerine getirilen vazifeler alt başlığı adı altında değerlendirilebilir. Mehmet canını kurtarabilmek için padişaha Cimcime Sultan'ın kızını getirmelidir. Bu nedenle de babasının arkadaşı, babasının tazısı ve üç devin yardımıyla Cimcime Sultan'ın memleketine ulaşırlar. Padişah, şehrin ortasındaki kayayı kaldırılması, bütün orduların yemeğini bir öğünde yenilmesi ve uzak bir yerdeki devlerin kapısında asılı bülbüllerin getirilmesi karşılığında kızını verecektir. Mehmet de devlerin yardımıyla bu şartları yerine getirerek kıızı almayı başarır. Bunun örneklerini Kırk Harami ve Kırk Aygır (Ülker vd., 2011, s. 29-34), Askere Giden Kız (Ülker vd., 2011, s. 59-63), Ağlayan Narla Gülen Ayva (Ülker vd., 2011, s. 67-72), Sır Saklamayan Padişah Kızı (Ülker vd., 2011, s. 73-78), Köpekle Evlenen Kız (Ülker vd., 2011, s. 79-82), Kuş Başı (Ülker vd., 2011, s. 101-106), Melikşah (Ülker vd., 2011, s. 110-116), Şemşirak Taşları (Ülker vd., 2011, s. 117-123), Cinpulat (Ülker vd., 2011, s. 124-127), Dünya Güzeli (Ülker vd., 2011, s. 220-225), Padişahın Üç Oğlu (Ülker vd., 2011, s. 226-227), Altın Kuş ve Kırk Katır Sütü (Ülker vd., 2011, s. 246-247), Padişah Oğlu (Ülker vd., 2011, s. 251-254), Kutu Murat (Ülker vd., 2011, s. 265-269), Oğlan Olan Kız (Ülker vd., 2011, s. 280-283), Çoban Mehmet (Ülker vd., 2011, s. 390-395) adlı masalarda tespit edilmiştir.

'Vazifeyi gerçekleştirilmede alınan yardım, imkânsız vazifeler, doğa kanunlarına aykırı vazifeler' imtihanı "Balık Kız" (Sakaoğlu, 1973, s. 383-389) masalında tespit edilmiştir. Karısına göz diken padişahın olmayacak, doğa olaylarına aykırı isteklerini yerine getirmeye çalışan adam, bütün bu imtihanları yardım olarak geçer. Buradaki amaç adamın imtihanları geçemeyip ölmesi ve padişahın ise adamın karısıyla evlenmesidir. 'Vazifeyi gerçekleştirilmede alınan yardım imtihanı', "Hızır'ı Bulan Keloğlan" (Sakaoğlu, 2002, s. 328-329) masalında Keloğlan'ın Hızır'ı bulmayı gönüllü olarak kabul etmesinde ve ölümden de Hızır'dan aldığı yardım sayesinde kurtulmasıyla görülmektedir.

"Koca Nine ile Tilki" (Ülker vd., 2011, s. 41-42) adlı masalda 'vazifelerin tayin edicileri motifi' bulunur. Tilkinin kuyruğunu istediği nine ondan süt getirmesini ister. Sütü istediği koyun, ot ister; ot istediği çayır, kızları getirmesini ister; kızlar, inci ister; kuyumcu, yumurta; tavuklar, mısır; son olarak tarla da su ister. Tilki tüm bu görevlerin sonunda dereden suyu alır. Bu masalda usandırıcı ve can sıkıcı vazifeler motifine rastlarız. Masalda tilki, nineden kuyruğunu alabilmek için bir sürü usandırıcı vazifeyi yerine getirmek zorunda kalır.

6. Üstün Yetenek İmtihanları: Araştırmalar

Thompson'un Motif Index of Folk-Literature adlı çalışmasında imtihan motifinin altıncı maddesi "H1200-H1399 Vazifelerle İlgili Koşullar"dır. "H1200 Vazife, H1210 Vazife Atama, H1220 Gönüllü Olarak Üstlenilen Vazife, H1240 Vazifelerin Diğer Koşulları" alt başlıklardır. Ayrıca "H1250-1399 Araştırmanın Doğası" adı altında ikinci büyük başlık vardır. Masalarda kahramanlar birini veya bir şeyi bulmak, bir gerçeği ortaya çıkarmak için aramalarda bulunur, çeşitli soruşturmalar yapar. "H1250 Öbür

Dünyada Araştırma, H1260 Üst Dünyada Araştırma, H1270 Alt Dünyada Araştırma, H1280 Diğer Ülkelerde Araştırmalar, H1290 Diğer Dünyada Araştırmalarla İlgili Çeşitli Motifler, H1300 Tek Olanın Araştırılması, H1320 Sihirli Nesnelere veya Hayvanlar İçin Araştırma, H1360 Tehlikeli Hayvanlar İçin Araştırma, H1370 Çeşitli Araştırmalar” şeklinde alt başlıklar belirlenmiştir. Bu motifin rakiplerin kahramandan kurtulmak için verdiği görevler; hamile kadının özlemleri nedeniyle atanan görev; kahramanın hayvan dillerini bilmesi nedeniyle atanan görev; rüya nedeniyle atanan görev; macera arayışı; yaşlı savaşçı daha fazla macera için can atıyor gibi özellikleri vardır.

‘Vazife’, bu motifin alt başlıklarından biridir. Bu masalarda kahramanlara yapması gereken vazifeler verilir veya aşması gereken engeller vardır. Kahramanlar amaçlarını yerine getirmek için, onlara verilen görevleri başarıyla yerine getirme gayesiyle mücadele ederler. “Askere Giden Kız” (Ülker vd., 2011, s. 59-63) ve “Ağlayan Narla Gülen Ayva” (Ülker vd., 2011, s. 67-72) adlı masalda padişah ve kızı kahramandan kurtulmak için ona çeşitli görevler verirler. Onların verdiği görevler yukarıda bahsedilen türdendir. Diğer masalardan farklı olarak “Haramibaşı Ahmet” (Sakaoğlu, 1973, s. 454-460) masasında Haramibaşı Ahmet kendisi gibi eşkıyalık yapan otuz dokuz arkadaşını öldüren kızdaki intikam almayı kendisine vazife ediniyor. Birçok zorluğa rağmen vazgeçmiyor ve canı pahasına çok uzun zaman kızın peşine düşüyor.

“Kırk Harami ve Kırk Aygır” (Ülker vd., 2011, s. 29-34) masasında ‘araştırma’, ‘en küçük kardeş araştırmayı tek başına tamamlar’, ‘atın teşvikiyle araştırma yapma’, ‘olağanüstü hayvanların araştırılması’ motiflerini buluruz. Masalda padişahın üç oğlu, babalarının görmeyen gözlerinin ilacını bulmak için yola koyulurlar, derman ararlar. Vazifeyi tek başına en küçük kardeş yerine getirir. Şehzade araştırmalarını yaptığı sırada ona verilen bir vazife üzerine olağanüstü bir kuşu araştırmaya başlar. “Zümrüt Kuşu” (Ülker vd., 2011, s. 208-214) adlı masalda da kuşu en küçük kardeş getirir. En küçük kardeş araştırmayı tek başına tamamlar’, ‘olağanüstü hayvanların araştırılması’, ‘diğer ülkelerde araştırmalar’ motifleri görülmektedir.

Dünya Güzeli (Ülker vd., 2011, s. 220-225) masasında ‘araştırma’, ‘en küçük kardeş araştırmayı tek başına tamamlar’, ‘atın teşvikiyle araştırma yapma’, ‘olağanüstü hayvanların araştırılması’ motiflerini buluruz. Masalda üç şehzade babalarının gözlerinin ilacını bulmak için yola düşerler, araştırma yaparlar. Vazifeyi tek başına en küçük kardeş yerine getirir. Şehzade araştırmalarını yaptığı sırada ona verilen bir vazife üzerine olağanüstü bir kuşu araştırmaya başlar.

7. Diğer İmtihanlar

Stith Thompson’un Motif Index of Folk-Literature çalışmasındaki son ana imtihan başlığı “H1400-H1599 Diğer İmtihanlar” adı altında ele alınmıştır. “H1400 Korku İmtihanları, H1410 Korku İmtihanları: Korkunç Bir Yerde Durma, H1420 Cinlerle Korkusuzca Yolculuk, H1430 Hayaletlerle Korkusuzca Yolculuk, H1440 Korkunun Öğrenilmesi, H1450 Dikkat İmtihanları, H1460 Mezarda Nöbet İmtihanı, H1470 Diğer Dikkat İmtihanları, H1480 Dikkat İmtihanlarında Başarı, H1500 Tahammül İmtihanları, H1510 Hayatta Kalmanın Denenmesi, H1540 Tahammül Yarışması, H1550 Karakter İmtihanları, H1570 Çeşitli Denemeler” olarak alt başlıklar yer almaktadır.

Bu başlık altında değerlendirilebilecek masal, “Dağa Kaçan On İki Kardeş”tir (Ülker vd., 2011, s. 256-257). Bu masalda ‘tahammül imtihanı’ görülmektedir. Kız, erkek kardeşlerinin karga olmasına neden olduğu için üzülürken gaptten on iki sene ıssız bir yerde durup konuşmaması gerektiği söylenir. Yedi sene hiç konuşmayan kızı padişahın oğlu görünce âşık olur. Kızın üç çocuğu olur ama kız bu süre zarfında hiç konuşmaz. Padişah oğlu bu durumdan çok sıkılır, onu konuşturmak için onu ateşe atmakla tehdit

eder. Kızı yakacakları sırada on iki karga, kız kardeşlerinin yanına uçup gelir ve insan donuna girerler. Kız bu tahammülün neticesinde hem kardeşlerine kavuşur hem de kardeşleri için canını feda etmesinden dolayı kocasının hayranlığını kazanır. Böylelikle imtihan geçilmiş olur. Bu imtihanın görüldüğü bir başka masal da "Gençlikte Mi Kocalıkta Mi" (Sakaoğlu, 1973, s. 429-433) masalıdır. Zengin bir adamın rüyasında gördüğü imtihan olarak gelecek üç belaya tahammül etmesi ve bunun bilinciyle başına gelenleri böyle yorumlaması dikkat çekicidir.

"Kumarcı Küçük Kardeş" (Ülker vd., 2011, s. 272-274) masalında 'karakter imtihanları' başlığı altında değerlendirilebilecek bir durum gözlenmiştir. Babasının verdiği parayı kumarda kaybeden küçük kardeş, iki abisinden de yardım alamayınca tekrar babasından para ister. Babası oğlunun vaziyetini anlar fakat ona okkalı bir tokat atarak para verir ve gönderir. Yolda ölünün ağzına kazmayı takıp giden adamı gören bu çocuk, ölüye eziyet olmasın diye cebindeki bu parayla ölüyü satın alır, parayla kefenleyip gömdürür. Bu iyiliğinin karşılığında bu ölünün ruhu insan kılığında bu oğlana yardım ederek hem zenginleşmesini hem de padişaha damat olmasını sağlar. Masalın sonunda kimliğini açık eden ölünün ruhu ortadan kaybolur ve oğlan iyilik yaprak karakterinin imtihanın kazanır.

"Yılan Bey" (Ülker vd., 2011, s. 327-334) masalında 'korku imtihanı' ile karşılaşmaktadır. Padişahın karısı doğum yaparken anlaşılamayan bir nedenle bütün ebeler ölür. Padişah, muhtara bir ebe bulması hususunda baskı yapar. Üvey annesi, Ayşe'yi istemediği için onu göndermek ister. Öleceğini düşünen Ayşe çok korkar. Fakat ölmüş annesi mezarı başındaki Ayşe'ye seslenerek ona tavsiyede bulunur. Çok korkmasına rağmen Ayşe, annesinin dediklerini yaparak canını kurtarır. Yine masalın devamında Ayşe korku imtihanıyla sınanır. Ayşe'nin doğmasına yardım ettiği çocuk yılanıdır ve çocuk büyüyüp evlenme çağına geldiğinde evlendirilir ama her gelin evlendiği gece ölür. Padişahın emriyle, karısının da ısrarıyla muhtar Ayşe'yi gelin eder. Ayşe çok korkar fakat yine ölmüş annesinin yardımıyla ikinci kez canını kurtarır. Aynı zamanda da hem padişaha gelin olur hem de yılan kocası onun sayesinde çok yakışıklı bir delikanlı olur. "Yedi Sene Yer Altında Bekleyen Kız" (Ülker vd., 2011, s. 340-342) adlı masalda 'Korku imtihanları', 'korku imtihanları: korkunç bir yerde durma' alt başlıkları değerlendirilebilir. Yedi yıl boyunca yerin altında bin yıllık bir mevtanın başında beklemek zorunda kalan ve orada çok korkan kızın hikâyesinin anlatıldığı masalda kız sabrının mükâfatını alır ve o bin yıllık ölüyle evlenir.

"Geyik Oğlan ve Bacısı" (Ülker vd., 2011, s. 241-243) ve "Üvey Anne" (Ülker vd., 2011, s. 376-378) masalında susuzlukla mücadele imtihanıyla karşılaşmaktadır. Masalda üvey anne ve babasından kaçan iki kardeşten oğlan olan çok susar, ablasının tembihlerini dinlemez, geyiklerin içtiği sudan içer ve geyiğe dönüşür.

"Şansını Açtıran Adam" (Sakaoğlu, 2002, s. 340-342) adlı masalda 'hayatta kalmanın denenmesi' imtihanı görülmektedir. Köylünün biri akıl satan bir adamdan üç bilgi alır. Bu bilgilerden biri de eceli dolmayan kişinin ölmeyeceğidir. Adam bir gün yolda giderken bir kuyunun etrafında biriken insanların olduğunu aralarından birinin kuyuya inebileceğine iki yüz altın vereceğini söyler. Bu adam da eceli gelmedikçe ölmeyeceği bilgisiyse kuyuya iner. Böylece hayatta kalabilip kalamayacağını deneyerek zengin de olur.

Sonuç

Stith Thompson'un *Motif Index of Folk-Literature* adlı çalışmasında H maddesinde ele aldığı yedi ana başlığı bulunan imtihan motifi, ana başlıkları ve alt başlıkları ile Gümüşhane masallarının çoğunda tespit edilmiştir.

Gümüşhane masalları incelendiğinde motif indeksinin imtihan maddesinin yedi ana başlığı altında yer alan birçok motifin yer aldığı görülmüştür. Birinci madde “Kimlik İmtihanları”dır. Bu maddenin altında yer alan ‘Kimlik İmtihanları, Benzeterek Tanıma, Kişisel Özelliklere Göre Tanıma, Fiziki Özelliklerden veya Vücut İşaretlerinden Tanıma, Süs Eşyası ile Tanıma, Bölünmüş İşaret Parçalarını Birleştirerek Tanıma, Kumaş veya Giysiden Tanıma’ alt maddeler çeşitli masalarda işlemiştir. İmtihan motiflerinin ikinci maddesi “Doğruluk İmtihanları”dır. Alt başlıklarından ‘Suçluluk veya Masumiyet, Çetin Sınavlar, Doğrulukla İlgili Diğer İmtihanlar’ maddeleri Gümüşhane masallarında karşılaşılmaktadır. Üçüncü ana başlık “Evlilik İmtihanları”dır. Bu maddenin ‘Erkekler İçin Evlilik İmtihanları, Gelinlik İmtihanları, İffet İmtihanları, Sihirli Nesnelere veya Çetin Sınavlarla İffet İmtihanları, Eşlik İmtihanları’ alt maddeleri görülmüştür. Dördüncü madde “Zekâ İmtihanları”dır. ‘Zekâ ve Yetenek İmtihanları, Bilmecelerin Sorulması, Bilmeceleri Çözmenin Yolları Gizemli İfadeler, Sembolik Yorumlar, zekâ imtihanlarının alt başlıklarıdır. Beşinci ana başlık, “Üstün Yetenek İmtihanları: vazife” motifidir. ‘Verilen vazife, öneriye karşılık yapılması gereken vazifelerin tayini, vazifeleri atayanlar, vazife tayini-çeşitli vazifelerin yerine getirilmesi, kabiliyet ve akıl yoluyla yerine getirilen vazifeler, vazifeyi gerçekleştirmede alınan yardım, sıkıcı vazifeler’ vazife imtihanlarının alt başlıkları olarak belirlenmiştir. İmtihan motifinin altıncı maddesi “Üstün Yetenek İmtihanları: Araştırmalar”dır. ‘Vazife, Vazife Atama, Araştırmanın Doğası, Diğer ülkelerde araştırmalar, sihirli nesnelere veya hayvanlar için araştırma, tehlikeli hayvanlar için araştırma, çeşitli araştırmalar’ şeklinde alt başlıklar belirlenmiştir. Son ana imtihan başlığı “Diğer İmtihanlar” adı altında ele alınmıştır. ‘Korku imtihanları, korku imtihanları: korkunç bir yerde durma, tahammül imtihanları’ olarak alt başlıklar yer almaktadır.

Stith Thompson’un çalışmasındaki yedi ana başlık altında verilen imtihan motiflerinden zekâ imtihanları başlığı altında ele alınan mükemmellik ile ilgili ‘bilmeceler’, ‘gizemli ifadeler’, ‘sembolik yorumlar’, ‘üstünlük ilgili bilmeceler’, ‘karşılaştırma bilmeceleri’, ‘mesafe bilmeceleri’, ‘miktar ve ağırlık bilmeceleri’, ‘sayı bilmeceleri’, ‘tanımlama bilmeceleri’, ‘olağanüstü şartlar üzerine düzenlenen bilmeceler’, ‘kutsal kitaplar ve efsaneler üzerine düzenlenen bilmeceler’ motifleri incelenen masalarda tespit edilememiştir. Kimlik imtihanlarından ‘tahmin imtihanları’, ‘tanımanın şartları’ motifleri de tespit edilememiştir. Evlilik imtihanlarından ‘babalık imtihanları’ maddesi tespit edilememiştir. Üstün Yetenek İmtihanlarından vazife ile ilgili olanda genel olarak ‘öneriye karşılık yapılması gereken vazifelerin tayini’, ‘vazifeleri atayanlar’, ‘vazife tayini-çeşitli vazifelerin yerine getirilmesi’, ‘doğa kanunlarına aykırı vazifeler’, ‘diğer imkânsız vazifeler’, ‘paradoksal vazifeler’, ‘mucizevi hız gerektiren vazifeler’, ‘insanüstü vazifeler’, ‘vazifeler: çalmak, ele geçirmek veya öldürmek’, maddeleri tespit edilememiştir. Üstün Yetenek İmtihanları: Araştırma başlığı altındaki ‘öbür dünyada araştırma’, ‘üst dünyada araştırma’, ‘diğer ülkelerde araştırma’, ‘diğer dünyalarda araştırma’larla ilgili motifler de tespit edilememiştir. Son ana başlık olan diğer imtihanların alt başlıklarından ‘cinlerle korkusuzca yolculuk’, ‘hayaletlerle korkusuzca yolculuk’, ‘korkunun öğrenilmesi’, ‘tahammül imtihanları’ ‘dikkat imtihanları’, ‘diğer dikkat imtihanlarında başarı’ motiflerine de rastlanmamıştır. İncelenen masalarda Stith Thompson’un ortaya koyduğu imtihan motiflerinin birçoğu tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Boratav, P. N. (1978). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Dundes, A. (1999). Motif İndeks ve Masal Tip İndeksi: Bir Değerlendirme. (Çev. Tolga Çetinkaya), *Milli Folklor*, 30, 130-135.

- Ekici, M. (2007). *Halk Bilgisi (Folklor)*. Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Ewıg, U. (2005). Masal, Masal Araştırması ve Masal Derlemesi Üzerine. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. (Çev. Zeki C. Arda). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Günay, U. (1992). Masal. *Türk Dünyası El Kitabı C. 3*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Linda, D. (2006). Halk Anlatısı. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar I*. (Çev. Zerrin Karagülle). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Özcan D., Erdik Ş. (2021). Türk Halk Masallarında İmtihan Motifi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (6), 285-297.
- Sakaoğlu, S. (1973). *Gümüşhane Masalları*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Sakaoğlu, S. (2002). *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Seyidoğlu, B. (1975). *Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmalar*. Ankara: Baylan Matbaası.
- Thompson, S. (1955-1958). *Motif-Index Of Folk-Literature: A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books And Local Legends*. 6 Vols. Bloomington: İndiana University Press
- Türkçe Sözlük*. (1998). Ankara: TDK Yayınları.
- Ülker, T. vd. (2011). *Gümüşhane Halk Kültürü 3*. Trabzon: Gündüz Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık.